

ΑΓΩΝΙΩΔΕΙΣ ΣΤΟΧΑΣΜΟΙ ΓΙΑ ΤΗΝ ΤΕΧΝΗ ΣΤΟΝ ΠΑΡΟΝΤΑ ΧΡΟΝΟ

*«Ορθιοι, με την ακόπαστη μανία της ομορφιάς στο πρόσωπο,
αλύγιστοι καταμεσί στη θύελλα,
καταχτήσαμε την αστραπή της δύσκολης ελπίδας»*

Βύρων Λεοντάρης

Η περίοδος που ζούμε είναι ιδιαίτερα πρωτότυπη και ανεπανάληπτη. Δεν είναι καθόλου μια από τα ίδια. Κανένα σχήμα σκέψης και δράσης του παρελθόντος δεν μας αρκεί είτε για να καταλάβουμε την εποχή, είτε για να την υπερβούμε προς έναν ορίζοντα χειραφέτησης. Το ριζικά καινούργιο που φέρνει η εποχή απαιτεί μια δυναμική συνομιλία με τις παραδόσεις που αισθανόμαστε κάποιου είδους εκλεκτική συγγένεια και την ίδια στιγμή τ ό λ μ η να αντικρίσουμε κατάματα την ιδιότροπη εμφάνιση αυτού που δεν υπήρχε ως τώρα, να το αφουγκραστούμε σε όλες τις διαστάσεις και τον πλούτο του, σε όλες τις αντιφάσεις του, αφήνοντάς το να μας αποκαλύψει αυτό το ίδιο τους όρους και τρόπους έκφρασης και υπέρβασης της εποχής.

Σαφώς είναι μια διαδικασία που μας προκαλεί να βαδίσουμε σε αχαρτογράφητα νερά, να αναμετρηθούμε με το Άγνωστο και το Ανοίκειο, υπαρξιακά και καλλιτεχνικά, πολιτικά και ιστορικά. Οι διαδρομές αυτές θα γεννήσουν τους νέους τρόπους, τις νέες κινήσεις της σκέψης, τις νέες αισθητικές κατηγορίες. Η τόλμη της εναντιοδρομίας είναι βασική λειτουργία σε αυτές τις διαδρομές, για να μπορέσουν πραγματικά να αποκαλυφθούν η γλώσσα και οι ήχοι, οι προσδοκίες και οι ελπίδες αυτής της τόσο άγνωστης και εκφοβιστικής εποχής, η οποία, όμως, για τον καλλιτέχνη αποτελεί πλουσιότατο πεδίο δημιουργικότητας.

Μπροστά σε αυτές τις προκλήσεις, ο σκηνοθέτης δεν είναι ανάγκη να οχυρώνεται πίσω από ψευδείς «οργισμένες» ή «απολυταρχικές» άμυνες. Όσο πιο εκτεθειμένος είναι, όσο πιο ανθρώπινος είναι, όσο πιο πολύ οι συνεργάτες του αισθάνονται την ένταση, τον πλούτο, την ηδονή της συνεργασίας, τόσο πιο βαθιά μέσα στο καλλιτεχνικό ζητούμενο βρίσκεται. Οι άνθρωποι, καλλιτέχνες κι αυτοί, που συμβαδίζουν και μοιράζονται τα ίδια οράματα με τον σκηνοθέτη, χρειάζεται να αισθάνονται την αποδοχή και τη ζεστασιά της όμορφης συνύπαρξης.

Αυτές είναι θεμελιώδεις – και καθόλου ηθικοπλαστικές – προϋποθέσεις για την ανάπτυξη της δημιουργικότητας μιας κοινότητας καλλιτεχνών, η οποία, ως ζωντανός οργανισμός, έχει τη δική της ιδιαίτερη ψυχική δυναμική και ακολουθεί τις δικές της ροές ενέργειας. Αν τα περισσότερα πειράματα δημιουργίας καλλιτεχνικών κοινοτήτων έχουν είτε απομυθοποιηθεί είτε καταρρεύσει, τότε, μέσα από μια ριζική επαναξιολόγηση όλων των αξιών της ζωής και της τέχνης, χρειάζεται να επανεφεύρουμε την ιδέα αυτής της συλλογικότητας.

Στον πυρήνα της δουλειάς μας βρίσκεται το πρόταγμα της πανανθρώπινης χειραφέτησης, το οποίο χρειάζεται να διαπερνά τους καλλιτεχνικούς και κοινωνικούς δεσμούς της κοινότητας. Στην ιστορική φάση που βρισκόμαστε δεν υπάρχουν παραδείγματα προς μίμηση. Απαιτείται, λοιπόν, να φανταστούμε τη ζωή μας εκ νέου, ατομικά και συλλογικά, κοινωνικά και πολιτικά, σε όλες τις πιθανές και απίθανες διαστάσεις της. Μια τέτοια κίνηση ασφαλώς εντάσσεται στη διαδικασία της δημιουργίας. Όταν επιμένω να αναζητώ τη σχέση με τον Άλλον, επιμένω να αναζητώ τη σχέση με τον ίδιο μου τον εαυτό μέσα από την επικίνδυνη – και καθόλου εύκολη ή και αυτονόητη – διαλεκτική ρήξης και συμφιλίωσης. Κι αυτό σημαίνει ότι κάθε μορφή συμφιλίωσης έχει ένα ρηξιακό πυρήνα ως βασική πηγή ενέργειας. Αν είμαστε παιδιά της εποχής μας, αν ριζώνουμε στην «πατρίδα μας μέσα στον χρόνο» (Τρότσκι), κοιτώντας το μέλλον με αισιοδοξία και ελπίδα, χρειάζεται να το αντιληφθούμε: χρειαζόμαστε ολοένα και περισσότερο φως στα σκοτάδια της ύπαρξης και της ιστορίας.

Η σκηνοθεσία, ως τέχνη που εκπορεύεται από το πνεύμα του εργαστηρίου, απαιτεί ελευθερία στη δαπάνη του χρόνου. Το εργαστηριακό πνεύμα στην υλοποίησή του οφείλει να αναπτύσσει γενναιόδωρα και τον εκπαιδευτικό και τον καλλιτεχνικό άξονα. Όσο πιο βαθιά διεισδύουμε στο εργαστηριακό τοπίο, όσο πιο πολύ σκάβουμε μέσα στο υλικό μας, όσο πιο πολύ «βασανίζουμε» την παράσταση, τόσο περισσότερο η δημιουργική διαδικασία γίνεται μια ψυχοσωματική περιπέτεια και σπουδή. Το ταξίδι της καλλιτεχνικής δημιουργίας δεν έχει τέλος. Τίποτα, ποτέ δεν ολοκληρώνεται, δεν οργανώνεται εξ' ολοκλήρου, δεν τελειώνει. Η κάθε παράσταση, ως ζωντανός οργανισμός, γίνεται αντιληπτή ως εργαστήριο σε διαρκή εξέλιξη και αυτο – ανάπτυξη.

Τι είναι η «αυθεντικότητα» μέσα στο πνεύμα του εργαστηρίου; Ίσως η πιο ειλικρινής σχέση με τον εαυτό τη στιγμή της καλλιτεχνικής διαδικασίας. Όταν διαρκώς αφουγκράζεσαι τις δυνατότητες που γεννάει η στιγμή, όταν παρακολουθείς με πίστη και αφοσίωση την κίνηση του υλικού, χωρίς να θες να επιβάλλεις κάποιο έξωθεν σκεπτικό, όταν αρνείσαι να εφαρμόσεις μια οποιαδήποτε ιδέα στην ιδιαιτερότητα αυτού του συγκεκριμένου υλικού που έχεις στα χέρια σου, τότε ξεπηδάει κάτι σπάνιο: το άρωμα της «αυθεντικότητας» στη δουλειά, η αίσθηση της πρωτογένειας και του καινούργιου. Η σχέση του καλλιτέχνη με το υλικό του είναι μοναδική και ανεπανάληπτη, διαθέτει τους δικούς της ιδιαίτερους νόμους ανάπτυξης και μορφοποίησης, οι οποίοι αποκαλύπτονται μέσα στη διαδικασία, εφόσον ο καλλιτέχνης παραμένει πεισματικά ανοιχτός, αφουγκραζόμενος την κίνηση όλων των αξόνων με τους οποίους δουλεύει, βρισκόμενος σε διαρκή σύνδεση με τον πυρήνα του υλικού. Το ρίζωμα στην «αυθεντικότητα» απελευθερώνει την τόλμη, που είναι βασική προϋπόθεση για την αποκάλυψη των πιο ανοίκειων διαστάσεων του υλικού. Το κάθε αδιέξοδο που προκύπτει μέσα στην πρόβα φέρει τη δική του μελωδία. Αν ο δημιουργός είναι σε εγρήγορση, τη στιγμή του αδιεξόδου, τότε ανοίγει ένα φάσμα άπειρων δυνατοτήτων, που γεννιέται από τη συμπύκνωση αισθήσεων, φαντασίας, ενστίκτου και πνευματικότητας.

Ο καλλιτέχνης απορροφά ερεθίσματα τόσο από το περιβάλλον του όσο κι από τον ψυχικό και πνευματικό του κόσμο. Θα λέγαμε ότι δεν πρόκειται για δύο ξεχωριστούς τόπους, αφού ψυχή και κόσμος αλληλεπιδρούν διαρκώς. Κανένα ερέθισμα δεν πρέπει να εκλαμβάνεται ως «τίποτα», ως κάτι ασήμαντο ή αδιάφορο. Η διαρκής αλληλεπίδραση ψυχής και κόσμου ωθεί τον καλλιτέχνη σε ολοένα πιο άγνωστα ή και ανοίκεια τοπία αίσθησης, βίωσης, πρόσληψης. Η δημιουργική φαντασία μπορεί να ανοίξει με πρωτόγνωρους τρόπους, αρκεί η διαδικασία αυτή να βρίσκει ανοιχτούς διαύλους επικοινωνίας. Εδώ μπορούμε να αντιληφθούμε τη σημασία της επίγνωσης. Τίποτα δεν γίνεται μέσα από την αγνωμοσύνη. Ο καλλιτέχνης μπορεί να βαδίζει στο σκοτάδι, αλλά το αισθάνεται. Δεν βιάζεται να ρίξει φως στα σκοτάδια, δεν βιάζεται να βάλει τάξη στο χάος ή να προσδώσει μορφή στο άμορφο. Μπορεί να βαδίζει στο σκοτάδι για μια μεγάλη περίοδο, αρκεί να έχει το θάρρος να το πράξει, γνωρίζοντας πως βρίσκεται σε μια αντίστοιχη κατάσταση. Η καλλιτεχνική διαδικασία,

αυτή καθαυτή ανοίγει νέες δυνατότητες μέσα από την τύχη και την αναγκαιότητα, ωστόσο, χρειάζεται ο καλλιτέχνης να τις συμπεριλάβει στη δημιουργική του αίσθηση «επιτρέποντας» στη φαντασία να λειτουργεί εκτός πλαισίου. Η διαλεκτική μεταξύ αναγκαιότητας και ελευθερίας βρίσκεται στον πυρήνα της δημιουργίας.

Αυτός ο άνθρωπος που ονομάζουμε «καλλιτέχνη» πρέπει να παραμένει ριζικά αδύναμος. Η αέναη προσπάθεια για συσσώρευση περισσότερης δύναμης ή και εξουσίας, θολώνει το τοπίο της δημιουργικότητάς του. Ο καλλιτέχνης χρειάζεται να είναι εκτεθειμένος σε όλες τις επιδράσεις των καιρών, τις καταστροφές, αλλά και τις προσδοκίες. Το μόνο του επιχείρημα πρέπει να είναι η ίδια η τέχνη, χωρίς επιπλέον ωραιοποιήσεις ή εξιδανικεύσεις. Η διαρκής αναζήτηση εξουσίας μονάχα τον αποπροσανατολίζει και το έργο του γίνεται αγωγός συσσώρευσης περισσότερης και ολοένα περισσότερης δύναμης.

Η δημιουργική διαδικασία είναι κάτι ριζικά διαφορετικό. Εκεί ο καλλιτέχνης παλεύει γυμνός με τη στιγμή και το φορτίο που αυτή κουβαλάει, παλεύει με τους φόβους και τα φαντάσματά του, με τις επιρροές και τους δασκάλους του, αλλά, πάνω απ' όλα, συναντιέται με τους ηθοποιούς που έχει απέναντί του, προσπαθώντας να εξορύξει το πολυτιμότερο και βαθύτερο δομικό τους υλικό. Σε μια τέτοια διαδικασία αυτό – και – αλληλοαποκάλυψης η συνάντηση είναι θεμελιώδης όρος ύπαρξης. Σε ένα τόσο λεπτοφυές και ευαίσθητο τοπίο, ο καλλιτέχνης δεν πρέπει να βαδίζει με περγαμηνές και διαφόρων ειδών οχυρώσεις. Όσο πιο ανοχύρωτος, όσο πιο εκτεθειμένος, όσο πιο αδύναμος... και πάντα καλλιτέχνης. Βασική του έγνοια είναι να δει το όραμά του να υλοποιείται. Από την άποψη αυτή, δεν είναι γενικά κάποιος «ταπεινός» ή και «απλός» άνθρωπος, αλλά επί της ουσίας απλός και ταπεινός, ακριβώς γιατί το πρόταγμα της καλλιτεχνικής δημιουργίας βρίσκεται στο επίκεντρο της ζωής του. Αυτός ακριβώς είναι ο τρόπος του να δίνει νόημα στη ζωή του. Πάντα χρειάζεται να επιστρέφουμε σε αυτή τη σκέψη: το έργο τέχνης εκπορεύεται από το τραύμα, από την αδυναμία, την αγωνία και το πάθος του δημιουργού, όχι από τις ακλόνητες μάσκες δύναμης που από καιρό σε καιρό υιοθετεί για να υπάρξει.

Τι σημαίνει «καριέρα»; Καθόλου τυχαία ο Στανισλάβσκι μίλησε για «τη ζωή του στην τέχνη». Ας μιλήσουμε, λοιπόν, για τη ζωή μας στην τέχνη.

Περί τίνος πρόκειται; Μπορείς να βαδίσεις στα μονοπάτια της τέχνης χωρίς να παραμείνεις σταθερός σε συγκεκριμένες και σταθερές αξίες; Μπορείς, αλήθεια, να μπεις στον χωροχρόνο της δημιουργίας χωρίς ήθος, χωρίς μια βαθιά ενσυναίσθηση των άλλων ανθρώπων; Μπορείς, τελικά, να είσαι καλλιτέχνης χωρίς μια διαρκή αυτο-αναστοχαστική και αυτοκριτική κίνηση;

Η λεγόμενη νεωτερικότητα είναι η εποχή της άπειρης δυνατότητας για τον άνθρωπο, τον «δεινό» κατά τον Σοφοκλή, δηλαδή, τον απολύτως δημιουργικό και τον απολύτως καταστροφικό ταυτόχρονα. Πρόκειται για μια βαθύτατα τραγική εποχή. Η ίδια η ύπαρξη της ζωής στον παρόντα χρόνο προϋποθέτει την αντίστοιχη άπειρη αυτο-αναστοχαστική και αυτοκριτική κίνηση. Με άλλα λόγια, μια διαρκή και αγωνιώδη αναζήτηση του μέτρου και της φρόνησης ατομικά και συλλογικά, χωρίς θεούς ή αφέντες ή οποιοσδήποτε έξωθεν δυνάμεις. Η αρχαία τραγωδία έρχεται πάντα να μας υπενθυμίσει ότι είμαστε υπεύθυνοι για τις πράξεις μας. Ο αυτοπεριορισμός είναι συστατικό στοιχείο αυτής της διαδικασίας. Η εποχή, βέβαια, είναι ριζικά διαφορετική από τον 5ο αιώνα π.Χ. Η ανθρωπότητα έχει βιώσει αδιανόητες ματαιώσεις και καταστροφές, αλλά, την ίδια στιγμή, έχουν γίνει άπειρες και οι προσδοκίες της. Το σαρκαστικό/κριτικό στοιχείο χρειάζεται να είναι αναπόσπαστο στοιχείο της δουλειάς μας, ακριβώς γιατί η ιστορία δεν κινείται ευθύγραμμα, εξελικτικά, κανονικά. Παράλληλα, οφείλουμε να επανεφεύρουμε το επικό στοιχείο, την ηρωική διάσταση της ζωής και της τέχνης. Όχι με την τρέχουσα χολυγουντιανή έννοια του ηρωισμού, αλλά ως δυνατότητα να κάνουμε μεγάλες σκέψεις και μεγάλες πράξεις σε όλο το φάσμα της ζωής και της τέχνης. Μια τέτοια δυνατότητα συνδέεται με την ανάγκη να οραματιστούμε εκ νέου τη θέση του ανθρώπου στον κόσμο, να αφήσουμε ελεύθερη τη δημιουργική μας φαντασία και, ακολουθώντας την, να υλοποιήσουμε τα πιο τρελά μας όνειρα.

Από την άποψη αυτή, μια θεατρική παράσταση είναι ένα παράξενο συμβάν. Επιχειρεί να διακόψει τη ροή του κοινωνικού (και κανονικού) χρόνου, την τρέχουσα ροή των σκέψεων και το φάσμα των πράξεων που την ακολουθεί. Μια θεατρική παράσταση διακόπτει το υπάρχον, προκαλώντας θεατές και δημιουργούς σε μια επαναξιολόγηση όλων των αξιών της ζωής, προς μια γενναιόδωρη απελευθέρωση του δημιουργικού

τους δυναμικού. Ο ποιητικός μετασχηματισμός του υλικού που πραγματοποιείται στη σκηνή, εφόσον μπορεί να συνεπάρει, αποκαλύπτει το φορτίο ουτοπικής δράσης – και – σκέψης, συστατικό στοιχείο της ίδιας της ανθρωπινότητας. Η διακοπή στο υπάρχον που επιφέρει μια παράσταση, έχει τη δυνατότητα να αλλάξει τον κόσμο, εφόσον βάζει τα άτομα που το επιθυμούν σε μια διαδικασία ψυχικού και πνευματικού αυτο-μετασχηματισμού και έτσι, το φοβερό ερώτημα «τι είναι ο άνθρωπος;» τίθεται ξανά και ξανά. Όσο αυτό το ερώτημα θα τίθεται τόσο θα υπάρχει ελπίδα στην ανθρωπότητα.

Σάββας Στρούμπος

18/8 – 9/10/2022

Αθήνα – Αστυπάλαια – Λευκωσία – Βουδαπέστη